

YÖNETİM - AHLAK İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA AHLAKLI YÖNETİM ARAYIŞI: KINALIZADE ALİ EFENDİ'NİN AHLAK-I ALAİ İSİMLİ ESERİ ÇERÇEVESİNDE BİR DEĞERLENDİRME

Alper ÖZMEN*

Öz

Türk tarihinde yönetimle ilgili yazılmış kitaplar daha çok yöneticilere öğüt verme, rehberlik etme amacı taşır. Bu anlamda gerek hükümdarların tecrübeli idarecilerinden bizzat talepleri üzerine, gerekse de danışman ve devlet adamlarının kendi deneyimlerini paylaşmak amacıyla yazılmış risale ve nameler önemli bir yere sahiptir. Eserlerde genel olarak ahlak kavramının yönetimin ayrılmaz bir parçası gibi değerlendirildiği görülmektedir.

Kinalızade Ali Efendi, "Ahlak-ı Alai" isimli eserinde yönetim ve ahlak arasında güçlü bir bağ kurmaktadır. İdeal insan, aile ve devlet oluşturma problemini ele aldığı eserde, "Ahlak İlmi, Aile Ahlakı ve Devlet Ahlakı" ayrı ayrı değerlendirmeye tabii tutulmuştur. Bu çalışma, Türk düşünce ve idare tarihinde yöneticilere yol göstermek üzere yazılan risalelerde, aralarında çağrışımsal ve anlamsal bütünlük kurulan iki öge olan yönetim ve ahlak kavramlarının Kinalızade Ali Efendi'nin Ahlak-ı Alai isimli eseri üzerinden analizini içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Kamu Yönetimi, Ahlak, Devlet Ahlakı, Kinalızade Ali Efendi.

* Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, aozmen@ogu.edu.tr

SEARCH FOR MORAL ADMINISTRATION IN THE CONTEXT OF ADMINISTRATION -MORAL RELATIONSHIP: AN EVALUATION OF KINALIZADE ALI EFENDİ'S AHLAK-I ALAİ

ABSTRACT

Books written about administration in Turkish history mostly aim at giving advice and guidance to rulers. In this sense, the treatises and letters, written both upon the demand of the rulers from experienced administrators and for sharing of the rulers and consultants' experiences, have a significant place. In these studies, it is seen that the concept of morality is regarded as an integral part of the administration.

Kinalizade Ali Efendi establishes a strong link between administration and morality in his work titled Moral-ı Alai. In the work which deals with the problem of forming ideal people, family and state, "moral science, family morals and state morals" are evaluated separately. This study contains the analysis of the concepts of administration and morality, which are two elements in which the associational and semantic integrity are established between the treatises written in order to guide the rulers in the history of Turkish thought and administration, through Kinalizade Ali Efendi's Ahlak-ı Alai named work.

Keywords: *Public Administration, Morality, State Morals, Kinalizade Ali Efendi.*

GİRİŞ

Türk-İslam düşünce tarihinde yönetime ilişkin kavram ve bahislerin ahlak eksenli bir perspektif üzerinden örüldüğü bilinmektedir. Yönetim ve ahlak terimleri, birbiriyile etkileşim içinde olması zorunlu iki temel alan olarak Antik Yunan filozoflarından itibaren sürekli bir bağlantı içerisinde işlenmiştir. “Değer, erdem, adalet, iyi” fikrini eksene alan temel ahlak prensiplerini yönetim anlayışının vazgeçilmez referans kaynağı olarak kabul etmek; felsefi, dini ve idari sahada çalışanların benimsediği bir olgu olarak çıkagelmiştir. Bu durum kişiye bağlayıcı yükümlülükler getiren ahlak başlıklı üst referans örgüsünün, devlet için de geçerli olması gerektiği anlayışından kaynaklanmıştır.

Ahlak literatürünün sistematik olarak gelişiminde Platon, Aristo, Kant gibi Batı felsefesinin düşünürleri ile Miskeveyh, Kindi, Tusi, Farabi ve İbni Sina gibi İslam felsefesinin filozoflarının önemli katkıları olmuştur.

Platon; yetkin, iyi düzenlenmiş toplumu, yetkin bireyden daha fazla önemseyerek toplumu mutluluğa taşıyacak mekanizmanın devlet olduğunu vurgulamıştır. Bununla birlikte felsefenin ahlak yönünün ideal devleti temellendirdiğini ifade etmiştir (akt. Atayman, 2006: 25).

Devlet ve toplum felsefesini ahlak anlayışıyla ilişkilendiren ve ahlak ve politikayı pratik ilimlerden sayan Aristoteles, erdemle şehir arasındaki bağ üzerinden erdemli bir şehrin adil olduğuna işaret etmiştir. Aristoteles; Nikomakhos Ahlakı, Eudemos Ahlakı ve Büyük Ahlak (Magna Moralia) isimleriyle ahlak konusunda üç eser kaleme almıştır.

Kant, “Pratik Aklın Eleştirisi” isimli çalışmasında insanı ahlaki varlık olarak tanımlar. Salt pratik aklın yönettiği istemlerden kaynaklanan davranışları “ödeve dayanan” davranışlar olarak değerlendirir (Kant, 1999). “Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi” adlı eserinde ahlaki davranışı, bireyin başkalarıyla ilişkilerinde, “isteklerinin her türlü kişisel çıkardan bağımsız olması” olarak ifade eder. Ona göre, “insanlığı kendinde ve başkalarında hiçbir zaman bir araç olarak değil, her zaman bir amaç olarak görerek” eylemde bulunulduğunda ahlaklı davranılmış olunur (Kant, 2009).

Ahlak disiplini, İslam felsefesi çerçevesinde Kindi, Ebu Bekr er Razi ve

Farabi'nin eserleriyle sistematize olmaya başlamıştır. Farabi'nin tasnifinde ahlak, Devlet felsefesinin bir boyutu olarak ele alınmış; İbn Sina'nın "Fi aksami'l ulum" başlıklı risalesinde pratik felsefenin ahlak ilmi, tedbiru'l menzil, siyaset ilminden oluşan üç temel dayanağından biri olarak şekillenmiştir. Aynı şekilde Nasireddin Tusi'nin Ahlak-ı Nasırı isimli ahlak ilmine dayanan çalışması, ameli felsefeye dair önemli bir eser olarak görülmektedir (Kutluer, 1989, s. 15-18). İbn-i Miskeveyh'in Tehzibu'l Ahlak adlı eseri de İslam düşünce tarihinde ahlakın başlıca konularının işlendiği ilk sistematik çalışma sayılmaktadır (Çağrı, 2011: 328).

Bütün bu çalışmalar, ahlak disiplininden beklenen işlevin yalnızca birey ve toplum temelinde değil, devlet ekseninde de işlemesi gerektiğini; bu çerçevede devlet ahlakının tesisine ilişkin çabaların artırılmasının bir zorunluluk olduğunu göstermektedir. Bu çalışmada aile ahlakı konusuna girilmeyecek olup ahlak ilmi ve devlet ahlakı bağlamında değerlendirmelerde bulunulacaktır.¹

1. KINALIZADE ALİ EFENDİNİN HAYATI VE AHLAK-I ALAİ İSİMLİ ESERİN GENEL ÇERÇEVESİ

Kınalızade Ali Efendi, 1510 (H. 916) yılında Isparta'da doğmuştur. Babası, Fatih Sultan Mehmed'in şehzadeliği döneminde hocalığını yapmış olan Mevlana Abdulkadir'in oğlu Kadı Emrullah Efendidir. Dedesi sakalını kına ile boyadığından onun soyundan gelenler "Kınalızade" olarak anılmıştır (İşçi, 1997, s. 267). Osmanlı yönetici sınıfı içerisinde ilmiye sınıfının ilk basamağı olan müderrislikle mesleki hayatına adım atmıştır. İlk görev yeri 1541 yılında Ebusuud Efendi tarafından atanmış olduğu Edirne Hüsam Efendi (Hüsamiye) Medresesi'dir (Unan, 2004: 19). Çeşitli medreselerde uzun süre müderrislik yaptıktan sonra Şam, Kahire, Bursa, Edirne ve İstanbul Kadılıkları görevlerini yürütmüştür. 1571 tarihinde İlmüye Sınıfının Şeyhü'l İslam'dan sonraki en üst idari makamlarından biri olan Anadolu Kazaskerliği rütbesine getirilmiştir (Oktay, 1998: 22).

Ahlak-ı Alai, Kınalızade'nin Şam kadılığı döneminde 1563 ila 1565 yılları arasında yazılmıştır. Çalışma, Suriye Beylerbeyi Ali Paşa'ya ithaf edilmiş ve ona nispetle ismi Ahlak-ı Alai konulmuştur. Ahlak-ı Alai ilk Türkçe ahlak kitabı olup,

¹ Kitabın birinci bölümü olan "Ahlak İlmi" kısmı için Hüseyin Algül tarafından hazırlanan ve Tercüman Yayınları tarafından basılan ve Ahlak-ı Alai özgün ismiyle yayınlanan eser incelenmiş; "Devlet Ahlakı" bölümü için editörlüğünü Kemal Gurulkan'ın yaptığı İlgü Kültür Sanat Yayınlarından çıkan Aile ve Devlet Ahlakı ismiyle basımı yapılan çalışma dikkate alınmıştır.

Kınalızade ilk Türk ahlakçısı sayılmaktadır (Öztürk, 1990: 66).

Eser, bir mukaddime ve İlm-i Ahlak, İlm-i Tedbiri'l-Menzil ve Siyaset-i Medine olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Kınalızade; Celeleddin Devvani, Nasiruddin Tusi, İbn Miskiveyh ve Farabi üzerinden gelen Aristoteles'in Nikomakhos'a Etik isimli eserinden etkilenecek kitabın tasnifini gerçekleştirmiştir (Öztürk, 1990: 76).

Mukaddime kısmında, ahlak felsefesini ilgilendiren hususlar, ahlak terimleri, ahlak ilminin faydaları, ameli (pratik) ve nazari (teorik) ahlak, ruh ve terbiye meseleleri yer almaktadır. Birinci bölümde "İlm-i Ahlak" işlenmiş, bireysel ahlak çerçevesinde huy çeşitleri, faziletler, faziletlerin elde edilmesine engel olan ruh hastalıkları (reziletler), bunların tedavi usulleri, lisan terbiyesi gibi konular açıklanmıştır. İkinci bölüm aile ahlakına (ilm-i tedbir-i menzil) ayrılarak, Müslüman Türk ailesinin kuruluşu, aile reisinin görevleri, küçükten büyüğe doğru aile fertlerinin hak, vazife ve sorumlulukları hakkında bilgi verilmiş, ailede terbiye usulleri örneklerle dayandırılarak irdelenmiştir. Üçüncü bölümde ise; devlet idaresi ve siyasi ahlak (ilm-i tedbir-i medine) konu edilmiştir. Kınalızade bu bölümde, Türk Milletinin asırlardır içinde yaşadığı ve yaşattığı devlet modelini anlatmaktadır. Mülkün korunması ve adaletin hakim kılınması, devlet reisinin vasıf ve görevleriyle devlet adamlarının seçiminde uyulması gereken kurallar, devlet-halk ilişkileri, ordunun gücü vb. konular bu bölümün önemli mevzularıdır (Kınalızade, t.y.; Kahraman, 1989: 15).

Eser, Türkiye'de doktora tezi ve yüksek lisans tezi olarak çeşitli yönleriyle çalışılmıştır.² Ayrıca eserle ilgili kitap ve makalelerde farklı vurgular öne çıkarılmıştır. Bu çalışmada; ahlak kavramı, yönetim-ahlak ilişkisi ve devlet ahlakına Kınalızade'nin nasıl bir boyuttan baktığı hususunda değerlendirmeler yapılacaktır.

2. KINALIZADE'DE AHLAK KAVRAMI

Kınalızade'ye göre ahlak, nazari hikmet (teorik ahlak) ve ameli hikmet (pratik ahlak) olarak iki temel boyut üzerinden şekillenir. Nazari hikmet, daha çok insan bilgileriyle ilgili olup, başarı elde etmek kişiyi teorik olgunlaşmaya götürür. Varlıkları ve hakikatleri tanımak, eşyanın mahiyetini ilimle bilmek hedeflenir. Ameli

² Oktay, Ayşe Sıdıka (1998); Kınalızade Ali Efendi ve Ahlak-ı Alai (DR); Çamcı, Hikmet (2004), Kınalızade Ali Efendi'de (Ahlak-ı Alai'de) Sorumluluk Bilinci ve Boyutları (YL); Altuntaş, Resul (2015), Kınalızade Ali Efendi ve Ahlak Eğitimi İlişkin Görüşleri (YL).

hikmet ise bireyin eylem ve faaliyetlerini kapsar. Davranışları mükemmelleştirmek ve güzelleştirmek söz konusu olduğundan pratik olgunlaşmayı içerir (Kınalızade, t.y.: 28-30).

Kınalızade, eserini daha çok ameli hikmet (pratik ahlak) üzerinden açıklamaktadır. Ameli hikmeti üç ana temaya dayandırır: Bireysel Ahlak, Aile Ahlakı ve Devlet Ahlakı. Ona göre, insanın güç ve iradesi ile meydana gelen durumlar üç kısma ayrılmaktadır (Kınalızade, t.y.: 32-33):

1- Bireysel ahlak kapsamında kişinin fiil ve amellerinden bahseden ameli hikmete “ilm-i ahlak” denildiği, şahısların huylarının esas alındığı belirtilir. “Birey ne tür bir karaktere sahip olmalı” sorgusu önemlidir. Eserde açıkça hiç kimse olmadığında dahi ahlaklı davranışın sergilenmesinin gerekliliği vurgulanır. “Nasıl olmak gerek ki, iyi ve övünülecek bir huya sahip olunup, çirkin ve yerilen davranışlardan kaçınılsın?” şeklindeki sorgulamalara cevap aranır.

2- Aile ahlakında, hane halkının kendi içerisindeki iletişim ve düzeni değerlendirilir.

3- “İlmü tedbiri’l-medine” (devlet ahlakı) kısmında devlet başkanı ve bütün şehir halkının ortak tavır, davranış ve fiilleri hususu ele alınır.

Kınalızade, kişinin belli bir yönde davranış sergilemesini iki gerekçeye dayandırır. Birincisi erdemli insanların örnek alınması; ikincisi ise gelenek ve göreneklere uygun eylemde bulunma (Kınalızade, t.y.: 33). Teorik ahlak ile doğru inanın geliştireceğini belirten yazar, ahlaklı düşünme ve davranmanın olgunlaşma ve mutluluğu sağlayacağını belirtmektedir (Kınalızade, t.y.: 35). Ayrıca ahlaklı, faziletli fiiller ortaya koymak için iyi ve kötünün, doğru ve yanlışın öğrenilmesinin gerekliliğinin altını çizmektedir (Kınalızade, t.y.: 45).

Kınalızade ahlak ilmini, teşbih yaparak ruhlara ait hastalıkların tedavisini ifade eden tıbb-i ruhaniye benzetir. Tıp ilmi ile bedenın sıhhatini korumak ve varsa hastalığını giderecek reçeteler ortaya koymak mümkün olduğu gibi, ahlak ilmiyle de nefsin çirkin huylarını gidermek, erdemli davranmak, adil ve iyi olmanın mümkün olacağını ileri sürmektedir (Kınalızade, t.y.: 36). Ahlak ilmiyle bireyin karakterinde çirkin ahlak yerleşmişse, bunun silinerek güzel ahlaka dönüşmesi; iyi ahlak ve fazilet göstergeleri öne çıkıyorsa, devamı ve geliştirilmesi anlamında

güzel huyların sürdürülmesi ve geliştirilmesinin söz konusu olabileceğini vurgulamaktadır (Kınalızade, t.y.: 36).

Ruh kendine uygun gelen iyi şeyleri idrak etmeli ki, beden eğilimleri, istenci ahlaksal iyiye yönelsin. Ruhun kendine aykırı, çirkin menfur şeylerden kaçınması da aynı kurala bağlıdır. Yani ilkönce ruh bir şeyin nefreti gerektirecek çirkinlikte olduğunu idrak edecek, bundan nefret meydana gelecek, nefretten yok etmeye istek doğacak, sonra da istek, organları harekete geçirecek ve çirkin şey atılacak, silinecektir (Kınalızade, t.y.: 61). Pratik ahlakın en önemli yönü, güzel ahlakı ve iyi amelleri çirkin ahlak ve kötü işlerden ayırt edip, hangi işleri yapmanın uygunluk ve saadet sebebi, hangi işleri yapmanın da noksanlık ve isyan sebebi olduğunu idrak etmektir (Kınalızade, t.y.: 62).

Kainattaki mertebeler arasında insanın mertebesinin orta yerde olduğunu ileri sürerek metafizik psikoloji üzerinden insanın ahlaki gelişimine yönelik değerlendirmelerde bulunan Kınalızade, bireyin hayır (iyilik) kazanarak en üst zirvelere ulaşacağını, heva ve hevesinin (gelip geçici isteklerinin) tabiatına uyararak en aşağı mertebelere düşebileceğini belirtmektedir. İnsanın melekîyet ve hayvaniyet taraflarına sahip olduğunu ve tercihini hangisinden yana kullanırsa o yönde bir karakter yansıması ortaya çıkacağına dikkat çekmektedir. Ona göre insan hayvandan farklı olarak akıl kuvvetine sahip olduğundan fiillerinden dolayı mazur görülemeyecektir (Kınalızade, t.y.: 73).

3. KINALIZADE'DE ADALET İLKESİ

Objektif bir ilke olan adalet mefhumu ahlaken bağlayıcı, uyulması zorunlu bir öğretilerdir. Adaletin öncelikle kişinin ruhen ve bedenen kendine karşı bir sorumluluk ortaya çıkardığını ileri süren yazar, daha sonra ailesine, akrabalarına, çalışanlarına şeklinde merkezden çevreye doğru giden bir yönü olduğuna dikkat çekmektedir. Kişinin şecaat (yiğitlik), iffet, hikmet gibi faziletleri kazandıktan sonra yaşayışını, şahsi ve toplumsal vazifelerini adalet üzere yapması durumunda, hakiki uygunluğa, ebedi saadete ulaşmasının mümkün olabileceğini vurgulamaktadır. Kınalızade bu nitelikleri taşıyan kişiyi "İşile beliren kamil insan", "Sağlam hakim", "Kamil filozof" gibi isimlerle tanımlamaktadır (Kınalızade, t.y.: 156).

Türk devlet, kültür, yönetim ve medeniyet tarihinde ahlak kavramı, adalet fikrini esas alarak olgunlaşmıştır. Kınalızade çalışmada ahlaktan bahsederken bu

kavramın adaletle zorunlu olarak birbirlerini gerektirdiğini ima eder. Adaleti en şerefli fazilet, en büyük haslet olarak değerlendirir. Adalet eşitliğe, eşitlik de birlik ve beraberliğe işaret eder (Kınalızade, t.y.: 135). Bu bağlamda adalet doktrini temelinde icra edilen idari davranışların tüm toplumu mutlu kılacağını ileri sürer.

Adaletin ifradı (ölçüyü aşmış hali) zulümdür. Dengeyi bozmak, eşitsizliklere yol açmak, haksızlık yapmak suretiyle adalet prensibinin çiğnenmesi zulüm demektir (Kutluer, 1989: 23). Zulüm, bir kimsenin hakkına tecavüz edip, ırz, mal ya da nefsine zarar vermektir. Tefriti (ölçünün gerisinde kalmış hali) “inzılam” kavramıyla ifade edilmekte olup, bir kimsenin kendisi hakkında gerçekleşen her çeşit zulme boyun eğmesi ve onu kabul etmek suretiyle söz konusu sefaletle razı olmasıdır. Kınalızade her iki durumu da yani başkasının hakkına tecavüzü de, hakkına tecavüz edilince boyun eğmeyi de zulüm olarak eserinde ifade etmektedir (Kınalızade, t.y.: 126).

Kınalızade, adaleti üç hususa dayandırmıştır (t.y.: 136): Malların Taksimi, Muamelatda (işlemlerde) Adalet ve Tedibata (Terbiye) Müteallik Hususlarda Adalet (siyaset ve kıyaslar). Ona göre bunların her birinde uyum ve ölçüye uygun davranılması adaleti ortaya çıkarır. Bir kimseye hakkını çiğneyerek zulmeden kişiye misliyle muamele edilmesi gerekir. Adaletin orta mertebesi fazilet olup uygulamasında hiçbir tarafa meyletmeden dengeyi korumak zaruridir.

Toplum hayatında zorbalık, hak yemek, zulmetmek gibi birtakım olayların olması mümkündür. Zira bireyler elde etmek istedikleri menfaatleri kazanmak veya kaybetmemek için diğerlerine zulmetmek gibi kötü davranışlara yönelebilirler. Toplumda cebir ve zulüm yoluyla başkasının hakkını gasp etmeye yeltenen kişiler her zaman var olmuştur. Böyle bir ortamda hakkını koruyanların kendilerini müdafaası sonrası birtakım kuvvetlerin çarpışması ile karmaşık bir ortamın toplumu rahatsız etmesi kaçınılmazdır. Bu bağlamda Kınalızade, otoriter bir hakim- yöneticinin gerekliliğine işaret eder. Zulmü kaldıracak, haksızlığı giderecek ve herkesin razı olacağı kararı tarafsız bir şekilde sonuca vardıracaktır (Kınalızade, t.y.: 137-138).

4. AHLAK-I ALAI'DE ŞEHİRLER VE İDARESİ

Şehirlerin yönetimini ahlaksal boyut üzerinden iki kategoriye ayıran Kınalızade³, Farabi benzeri bir ayrıma gitmiştir.⁴ Her iki düşünür de şehirleri, içinde yaşayan toplumun ahlakı üzerinden nitelendirmişlerdir. Kınalızade'ye göre, idare ettikleri şehirlerin, iyi ve ahlaklı şehirler olması için yöneticilere büyük rol düşmektedir. Zira ahlak ve fazilet üzerine kurulmuş bulunan şehrin fertlerinin iki şeyde müşterek olmaları zorunludur: Görüş ve düşünce birliği ile hareket ve tavır birliği. Bunu sağlayacak olan da yöneticilerdir.

Ona göre Medine (şehir) iki kısımdır (Kınalızade, 2010: 142): Medine-i Fazıla ve Medine-i Gayri Fazıla.

Medine-i fazıla (fazilet üzerine kurulmuş şehir): İyiliklerin bir arada yaşama sebebi olduğu şehirdir. Fazilet ve iyilik şehrinin halkını Kınalızade beş kısma ayırmaktadır (Kınalızade, 2010: 147-149).

I. Faziletli Sınıf: Şehrin idaresi ahlaklı ve erdemli olan olgun, alim, münevver olarak sıfatlandırılan, bilgileri ile diğerlerinden ayrılan bu yapıya aittir. Şehrin işlerinin yolunda gitmesi bu sınıfın vazifesini doğru görmesine bağlıdır. Allah'a bağlılıkları ve güzel hareketleri ile yücelmişlerdir. Onların vazife ve işleri her şeyin hakikatini kabul etmek ve bunları, bilmeyenlere öğretmek, onları doğru yola sevk etmektir.

II. Hatip ve Mürşid Sınıfı: Bunlar halkı bazen güzel söz ve öğütle iyiliğe ve olgunluğa çağırırlar, kötülükten ve rezilliklerden uzaklaştırırlar. Bazen de münakaşa ve mücadele ile hitabet ve şiirle bozuk ve sapık inanışlara takılmaktan halkı alıkoyarlar.

III. Planlayıcı ve Kontrolcü Sınıfı: Yaptıkları iş, belediye hizmetleri olarak nitelendirilebilir. Eşya sayısı, ölçü ve tartı aletlerini denetlerler. Bunların sanatı ve işi, hesap ve ölçme ilmi ile meşgul olmaktadır.

IV. Gaziler ve Mücahitler (savaşçılar) Sınıfı: Vazifeleri şehri, düşman istilasından, iç karışıklık çıkarmaya çalışanlardan ve her türlü düşmanlıktan korumaktır. Limanları, deniz nakliye gemilerini muhafaza, yolları ve civarı korumak

³ Çalışmanın bu kısmından itibaren ikinci kitap olan "Aile ve Devlet Ahlakı" isimli eser kullanılmıştır.

⁴ Bkz. Farabi (2001), El- Medinetü'l Fazıla, Çev. Nafiz Danışman, MEB Yayınları, Ankara.

gibi görevleri vardır.

V. Mal Sahipleri Sınıfı (her türlü zanaatkar-esnaf sınıfı): Şehrin yiyecek, giyecek ve zaruri ihtiyaçlarını para karşılığında tedarik etmek, üretmek bu sınıfa aittir. Her bir meslek ve sanat mensubu yalnız kendi işini yapar ve ikinci bir işle uğraşmaz.

Bu beş sınıfın dışında kalanlara Kınalızade “Nevabit /kendiliğinden ortaya çıkan zararlı kimseler” adını vermektedir. Nevabit kavramını açıklarken imgesel ifadeler kullanarak şehir/bostan benzetmesi üzerinden örneklendirme yapmaktadır. Güzel şehri bir bostana benzeten yazar orada meyve ağaçları, güzel çiçekler, elma ve üzüm ağaçları, selvi ve çınar gibi süs ağaçları olduğunu; bahçenin duvarı vazifesini görmesi için de kenarlarında meyvesiz diken ağaçlarının, yeri güzel göstereceği diye yeşil çimenlerin yer aldığını belirtir. Alimleri ve faziletli kimseleri meyveli ağaçlara; hatipleri ve yol göstericileri süs ağaçlarına; plan ve kontrolcü sınıfı güzel çiçeklere; askerleri, bahçenin duvarı olması sebebiyle dikenli ağaçlara; esnafı ise yeşil çimenlere benzetir. Bu sorunsuz kümeyle yapmış olduğu özdeşleştirmenin ardından bahçede bir de göze hoş görünmeyen, yerden biten zararlı otların da bulunmasının doğal olduğunun altını çizer. Bu çerçevede bostanın düzeninden sorumlu olan bahçıvanın görevinin bu otları yolup dışarı atmak olduğunu söylemektedir. Ayrık otları, yabancı ve hırpani bitkiler gibi yapı ve karakterler; şehir halkının dışında kalan Mürailer (mal ve makam için gösterişçiler), Muharifler (doğruyu değiştirip bozanlar) ve Bağiler (devlet nizamına karşı gelenler), Düşünce kıtlığı sebebiyle dinlerinden çıkanlar, Müğalitler (sapıklığı hakikat şeklinde anlatan karıştırıcılar) şeklinde sayılan kimseler, faydasız ve zararlı tiplerdir. Şehrin başkanı onları bir bahçıvanın bahçedeki tahripkâr ve faydasız otları temizlediği gibi şehirden atmaya, etkisizleştirmeye, durgunlaştırmaya ve uzaklaştırmaya çalışmalıdır (Kınalızade, 2010: 149).

Medine-i gayri fazıla (fazilet üzerine kurulmamış olan şehir): Kötülüğe dayanan şehirdir.

Kötülük üzerine kurulan şehir (cemiyet) üçe ayrılır (Kınalızade, 2010: 141):

a. Cehalet şehri; şehir halkının söz söyleme gücünden uzak olduğu, şiddete veya şehvete yöneldiği şehirdir.

b. Fasık (bozuk) şehir; fertlerinin konuşma gücüne sahip olduğu, fakat diğer kuvvetler üstün olduğu için sözün olumsuzluk yönelimli güçlere hizmet ettiği şehirdir.

c. Sapık şehir; fikir ve düşünce gücü noksan olmamakla beraber, batıl ve asılsız inanışları, doğru ve bozuk kanunları iyi kabul eden ve bunların bir arada yaşamalarına bu inanışlarının sebep olduğu şehirdir.

Kınalızade, yetişmiş tecrübeli devlet başkanını bilgili doktora, halkı da bedene benzetir. Doktorun beden hastalıklarının neler olduğunu, hangi tür tedavi ile çare bulunacağını bilmesi gibi devlet başkanı da tıpkı doktor gibi memleketin sorunlarının tespit edilmesi ve problemlere çözüm üretilmesi konusunda yetkin olması gerektiğini belirtmektedir. Şehri ve halkını ahlaki ilke ve prensipler çerçevesinde yönetme gayreti içerisinde olan idari mekanizma, erdemli bir yapı kurma iradesine sahiptir. Düzen bozulmuş, kaos çıkmış ise; devlet başkanı bir iktidar doktoru olarak düzenin sağlanması için alınması gereken tedbirleri uygulama alanında gerçekleştirerek mevcut nizami; uygunluğu, bilgi ve tatbikatındaki doğruluğu çerçevesinde tesis etmelidir (Kınalızade, 2010: 169).

5. AHLAK-I ALAI'DE DEVLET AHLAKI

Kınalızade, organizmacı anlayış çerçevesinde devleti insan bedenine benzetmektedir. Devletin kurulmasını, bir grubun anlaşarak yardımlaşma ve dayanışmada bir vücudun organları gibi olmasına bağlamaktadır. Mosca'nın yönetici sınıf teorisinde de ifade ettiği gibi örgütlenmiş bir azınlığın, örgütlenmemiş bir çoğunluğu kendi hükmü altına alması beklenen bir durumdur (akt. Kapani, 2016: 124). Bu şekilde anlaşmış küçük bir topluluk, anlaşmayan büyük bir cemiyeti kontrolü ve yönetimi altına alabilir. Bir devletin unsurları, anlaşma ve yardımlaşma üzerinde bulunurlarsa, o devlet, her türlü tehlike ve yıkılmaya karşı korunmuş gibi olur. Fakat devlet fertleri arasında ayrılık, bölünme ortaya çıkarsa zayıflama ve yıkım gibi bir sonla karşılaşması kaçınılmazdır (Kınalızade, 2010: 170).

Kınalızade eserinde yönetimle ilgili iki farklı ayırımı gider. Ona göre siyaset (idare) iki kısımdır: Fazilete dayalı ve fazilete dayalı olmayan siyaset (Kınalızade, 2010: 151-152).

i. Fazilete dayalı siyaset, siyaset-i tamme olarak ifade edilmekte olup tam

ve olgun idareyi ima etmektedir. İdarecinin gayesi Allah'ın ahlakı ile ahlaklanmak, İslami ahlak prensiplerini hayatında uygulamak, ahlaki sahada olgunlaşmak ve gerekli saadeti elde etmektir. Adalet ilkesi ve halkı dost olarak kabul etme önemli bir yere sahiptir.

ii. Fazilete dayalı olmayan siyaset ise, eksik siyaset veya tegallübe (üstünlük zihniyetine) dayalı idare şeklinde tarif edilmektedir. İdareci, üstünlük kurmaya çalışarak, kişisel hırs ve tutkularını gerçekleştirme hedefler. Dolayısıyla halkın huzuru, esenliği, güvenliği, adalet gibi hususlarda olumlu adımlardan kaçınır. Böylelikle korku, ıstırap, halk arasında buğz, düşmanlık, çekişme, gasp, hırsızlık ve hiyanet, kıtlık ve benzeri kötülüklerin çoğalacağı bir ortam doğar.

Toplumsal hayatta bireyler yöneticilerini taklit etme eğilimi gösterirler. Yöneticiler erdemli bir siyaset icra ediyorsa sosyal taban da benzer doğrultuda ahlaki ilkeler çerçevesinde davranışlar ortaya koyacaklardır. Ancak ahlak öğretilerine, fazilete aykırı fiillere sahip ruhsal yetkinliğe kavuşmamış bir yöneticinin idare ettiği bir cemiyet kötülüğü yüceltecek eylemler geliştirecektir. Bu bağlamda Kınalızade, “İnsanlar meliklerinin dinleri üzerinde bulunurlar” diyerek söz konusu vatandaş-yönetici arasındaki benzeşmeye dikkat çekmektedir.

Kınalızade, devlet başkanında yedi özellik olması gerektiğini ileri sürmektedir. Bunlar aşağıda maddeler halinde açıklanmıştır (Kınalızade, 2010: 154-165):

1. Himmet Yüceliği, Yardımseverlik, Lütuf ve İyi Davranma: Devlet başkanı; halkı gözetmek, memleketin emniyeti, adalet ve siyasetin dengesinin kurulması ve herkesin saadetinin temini için çalışmalıdır. Onun buyruklarına, ordunun, bürokrasinin ve halkın uyması ve kabul etmesi son derece önemlidir.

2. Görüş ve Düşüncede İsbetli Olmak: Zeka ve akıl duruluğu ile tecrübenin birleşmesiyle gerçekleşmesi mümkün olan bir özelliktir. Devlet başkanının deneyim sahibi olmaması durumunda, geçmiş dönemlerin başarılı yöneticilerinin stratejilerini kitaplardan okuyarak öğrenmesi öğütlenir.

3. Kararlı Olma ve Kararında Sebat Etme: Hüküm ve idare sahibi olan bir kimsenin bir işe karar verdikten ve bu hususta bütün çalışmaları yaptıktan sonra, bundan vazgeçip, bırakmamasıdır.

4. Büyük Hadiselere ve Sıkıntılara Karşı Tahammül Göstermek: İdarecilerin bir işte acele etmeleri ve buna karşılık tahammülsüz davranmaları, millet ve memlekete zillet, din ve devlete zarar verebilir. Ortaya çıkacak aksaklıkları kapatmak ve iyileştirmek imkansız hale gelebilir. Bundan dolayı olumsuz ve güç durumlara karşı koyabilme, katlanma ve dayanıklılık devlet başkanı için ehemmiyet arz eden bir özelliktir.

5. Zenginlik ve Cömertlik: Her türlü devlet ve memleket geliri (vergiler ve diğer kaynaklar) yöneticilerin elinde ve tasarrufunda olduğundan devlet başkanı, zengin ve tokgözlü olmalıdır. Burada zengin olmasını talepten kasıt, devlet hazinesini ve şahsi malını israf etmenin ve şahsi mal elde etme hastalığının idareciye bulaşmamasıdır. Millet malının harcanmasında orta yolun (itidalin) tutulması en başta gelen zaruret olmalıdır. Lüzumsuz yerlere harcamalar yapmak, fakat gerekli olmasına rağmen devlet ve ordunun ihtiyaçlarını kısmak, devletin devrilmesine sebep olabilir.

6. Ordunun ve Halkın Devlet Başkanına Bağlılığı: Devlet yöneticisine ve kanunlara son derece bağlı ve itaatkar olunması önemlidir. Kudretli yönetici, asker ve devlet adamlarından devlete karşı gelme bağlamında bir hoşnutsuzluk ve kıpırdanma hissettiği an, ihmal etmeyip, bu durumu ortadan kaldırmalıdır.

7. Yöneticiliği ile Tanınmış Soylu Bir Aileye Mensup Olmak: Kınalızade bu şartı zorunlu bir ölçüt olarak görmemektedir. Ancak insanların, yaratılışı itibarı ile kendi durumuyla benzerlik içinde olanlara karşı itaat etme konusunda çekimserlik gösterebileceğini ifade etmektedir. Baba ve dedeleri saltanat ve hükümdarlıkla tanınmış şerefli ve soylu bir kimse devlet idaresinin başına geçtiği zaman onun emirlerine uymanın daha fazla mümkün olacağını vurgulamak istemektedir.

Kınalızade, ülkenin imarı, hazinenin zenginliği, halkın huzur ve refahını devlet başkanının adil olmasına dayandırmaktadır. Zira adalet ilkesine uygun kararların alınması, vatandaşların yargılanması, vergilendirilmeleri, eşit haklardan faydalanmaları sağlandığında devlete karşı güven artmış olacaktır. Bu durum, yurttaşların devlete karşı görevlerini de eksiksiz yerine getirmelerini temin edecektir (Kınalızade, 2010: 174).

Devlet ahlakına uygun bir yönetim icra etmek için devlet başkanının dikkate alması gereken belli ilkeler bulunmaktadır. Bunları beş başlık altında ifade

etmek mümkündür:

1. Eşitlik İlkesi: Herkese eşit davranılmalıdır. Yurttaşlar eşit tutulmazsa kamu düzeni tesis edilemez. Toplumsal yapı, insan bedenine benzer ve insan bedeninin temel unsurları gibi dörttür (ateş, hava, toprak, su). Alimler ve hukukçular, yazarlar ve iktisatçılar, doktorlar ve şairler, astrologlar ve mühendisler; devlet hayatında canlılar için su nasıl bir öneme haizse aynı ehemmiyete sahiptirler. Memleketin iç ve dış emniyetinin muhafazasından ve toplumun huzurundan sorumlu olanlar ise ateş konumunda olan savaşçılardır (muharip sınıf). Sosyal hayatın düzenli işlemesi için, ihtiyaç mallarının temin edilerek halka ulaştırılmasını sağlamakla görevli olan sınıf, hava durumunda olan tüccarlardır. Halkın yiyeceklerini, her türlü meyve ve sebze ihtiyaçlarını temin eden ve toprağı ifade eden grup ise ziraatçılardır. Bu sınıflardan birinin diğerine karışması, üstünlüğü, kurulmuş olan nizamın bozulmasına sebep olur (Kınalızade, 2010: 175-176). Dolayısıyla şehir halkı ve her sınıfa bağlı fertler, birbirlerini desteklemeli ancak birbirlerinin mesleki alanına karışmamalı, girmemeli, müdahale etmemelidir.

2. Yeteneklere Göre Korunma: Şehir halkının ve toplum içindeki bireylerin, istidat ve kabiliyetlerine göre korunmasıdır. İnsanoğlu bu açıdan beş kısma ayrılır: Vaktini kendi imkanları içinde, sırf ilimle geçiren hayırlı ve hayrı başkasına da geçen hakiki ilim adamları; kendileri yaratılıştan hayırlı, fakat hayırları yalnızca kendilerine olanlar; kimseye iyiliği veya kötülüğü dokunmayanlar; yaratılışları itibarıyla başkalarına zararları olmayıp kendine kötü olanlar; yaratılıştan kendilerine ve başkalarına karşı kötü ve fena olanlar. Yönetici bunların dürüst ve iyi olanlarını korumalı ve yardım etmelidir. Bozuk olanlarını eğitim yolu ile ıslah etmeli, düzelme olmaması durumunda hukuken gereken müeyyide neyse onu uygulamalıdır (Kınalızade, 2010: 177-178).

3. İyilik ve Yardımda Eşitlik: Bu ilke modern örgütsel davranış literatüründe dağıtım adaleti olarak da ifade edilmektedir. Selamet (Esenlik), mal ve cömertlik olmak üzere iyilikler üç kısımdır. Yurttaşlara ve çalışanlara, herhangi bir ayrıcalık tanınmaksızın söz konusu değerlerden hakkı kadarını vermenin gerekliliği vurgulanmaktadır. Eşdeğer bilgi ve performans ortaya koyan kişiler arasında kendilerine kıyasla fazla makam ve mal verilenler olduğunda, diğerlerinde haksızlık algısı oluşur. Bu durum, kişilerin kin tutmaları sebebiyle, çalışma ve gelişmede kusurlu davranmalarına yol açar. Devlet adamı iyilik ve yardımların

dağıtımına ehemmiyet vermeli ve kazanılan hakka uygun hareket etmelidir. Hükümdar ve hakimler, hakkın dağıtımında, adalete ve seviyeye göre hareket etmekle mükelleftirler. Makam ve rütbelerin dağıtımında adaletsizlik etmek zulüm ve haksızlıktır (Kınalızade, 2010: 183).

Kınalızade'nin bu görüşü, Homans'ın (1961) *Dağıtım Adaleti Kuramı*'nda belirtilen, kişilerin örgüte yaptıkları katkılar sonucunda elde ettikleri kazanımları başkalarıyla karşılaştırma güdüsüne sahip olmaları ve bu çerçevede eşitsizlik algıladıklarında yöneticinin ödül ve cezaların dağıtımında adaletin sorgulanması anlayışı ile benzerlik gösterir (İşcan ve Naktiyok, 2004: 187).

4. Liyakat İlkesi: Yüksek mevki ve makamların ehil olmayan kimselere verilmesi, dine, devlete ve millete, telafisi mümkün olmayan büyük zararlar verir. Derece, makam ve rütbelerin liyakat esasına dayandırılmadan verilmesi toplumda oluşacak bozulma ve yozlaşmanın temel sebebidir. Deneyim ve iyi niyet sahibi devlet başkanları, mevki ve mertebe dağıtımında ehil olan kişilerin seçilmesi noktasında son derece dikkatli ve ihtiyatlı davranmalıdırlar (Kınalızade, 2010: 184).

5. Yolsuzluk Hususunda Dikkatli Olma: Rüşvet ve iltimasın kamu hayatındaki sakıncalarına değinen yazar, yöneticilerin rüşvetle himayesinde bulunanlara imkanlar oluşturmalarına ve iltimasla kişilerin haksızlık yapılarak kayırılmasına karşı çıkar. Ona göre, hak etmeyen kişilere yapılan iyilik ve ihsanlar, katkılar; hak sahiplerine kabalık, cahillere yardım, alimlere ihanet anlamına gelmektedir. İcra mevkiinde olanlar, kendilerine etki edebilecek kimselerden hediye almaktan uzak durmalıdırlar. Hediye kabul edip adaletle hüküm vermek ve herkese seviyesine göre eşit muamele etmek, her insan için mümkün olmayan bir durumdur. Hükümet edenlerle hakkı tevzi eden kimselerin aldığı hediye tam rüşvettir (Kınalızade, 2010: 184).

Devlet reisi halkı adalet ve kanunlarla, ahlak ve fazilet ilkelerine uygun yöntemlerle idare etmelidir. Nitekim bedenin düzeni tabiatla, tabiatın düzeni nefis (ruh) ile ve ruhun düzeni de akılla sağlandığı gibi; toplumun düzeni devlet reisiyle, devlet reisinin düzeni iyi idare ile (siyasetle), siyasetin düzeni de bilgelikle, iyi ahlakla temin edilir (Kınalızade, 2010: 185).

Devlet başkanının halktan kopuk yaşaması ve onların kamu yönetimine

yönelik şikayetlerine kulak tıkaması durumunda adaletin işlerlik kazanması düşünülemez. Devlet reisi her gün halkı bizzat huzuruna kabul edip, talep, beklenti ve sıkıntılarını dinleyerek problemlere çözüm üretmelidir. Eğer bu şekilde görüşmek mümkün olmazsa haftada yahut ayda bir gün belirleyerek doğrudan vatandaşları, zulme uğrayanları dinlemek suretiyle bu vazifeyi yerine getirmelidir⁵ (Kınalızade, 2010: 185-186).

Deneyimli, uyanık devlet adamının her yerde vicdanlı, adaletli, faziletli ve olgun habercilerinin olması; bu şekilde halkın durumundan, zayıfların haksızlığa maruz kalanlarından ve faziletli kimselerin de hiç bir terbiyeden mahrum olmamalarından haberdar olması devlet ahlakının tesisi için önemlidir⁶ (Kınalızade, 2010: 187).

SONUÇ

Sistematik ahlak literatüründe “erdem” ve “adalet” kavramları birbirini tamamlayan iki temel parola olarak eksene alınmıştır. Kınalızade de, genel olarak devlet ahlakını, bu sözcükler üzerinden açıklamaktadır. O, ahlak ilmini, devlet yönetim felsefesini etki sahası içine alması gereken bir disiplin olarak okumaktadır.

Kınalızade, ahlak ile adaletin iç içe, birbiriyle birlikte olmasının gerekliliğine işaret etmektedir. Adaleti en şerefli fazilet, en büyük haslet olarak değerlendirerek adaletin eşitliğe, eşitliğin de birlik ve beraberliğe vasıta olduğunu kaydetmektedir. Egemen kişi otoriter olmalı, zulmü ve haksızlığı ortadan kaldırarak herkesin razı olacağı kararları verebilmelidir. Kitabın bitimine “Adalet Dairesi” başlıklı bir tablo koyarak “hatimetü'l hatime” (kitabın sonunun sonu) eklemesi yapmak suretiyle bu bölümün sözün mührü olduğunu ifade etmektedir. Burada adalet temalı özcümlelere yer vermek suretiyle adalet doktrininin devlet ahlakının temelinde bulunduğunu vurgulamaktadır. “Adalet bütün dünyanın düzenini temin eder. Halkı idare altına, cihan padişahının adaleti alır.” şeklindeki ifadeler bunun göstergesidir.

⁵ Nizamü'l-Mülk, Siyasetname isimli eserinde aynı konuya vurgu yapmaktadır. Adil bir devletin tesisi için padişaha; zulüm gören, haksızlığa uğrayan, devletten şikayetçi olan insanlarla haftanın iki günü kendi başkanlığında toplanan divan-ı mezalim isimli yüksek mahkemede doğrudan iletişim kurması ve onlara haklarını teslim etmesi öğütlenmektedir (Nizamü'l-Mülk, 2011: 17).

⁶ Abbasi Halifeleri döneminde her şehirde “Elçi” isminde, senelik geliri olan, bulunduğu bölgede küçük-büyük her türlü haberi, hiç vakit geçirmeden devlet yöneticisine bildiren kimseler görev yapmıştır. Yöneticiler, haber aldıkları herhangi bir hususu asla ihmal etmemiş ve gelen bilgiye çok ehemmiyet vermişlerdir. Abbasi Halifesi Me'mun'un Bağdat'ta, devlet erkanının bilgisi dışında çalıştığı ve sıkı iletişimde olduğu, hususi maaş verdiği, bölgeye ilişkin gizli haberleri kendisine ulaştırılan yüz adam istihdam ettiği çeşitli kaynaklarda rivayet edilmiştir (Kınalızade, t.y.: 187).

Eserde ahlaklı düşünme ve davranmanın en yüksek değer olduğu ve bunun yetkinlik, olgunlaşma ve mutluluğu sağlayacağı belirtilmektedir. Ahlaklı, faziletli fiiller ortaya koymak da; iyi ve kötü, doğru ve yanlış konusunda bilgilenme ve öğrenme süreci ile ilişkilendirilmektedir. Kınalızade'ye göre, ahlaklı davranmak, teori ve pratiğin örtüşmesi ile mümkündür. Bu bağlamda Ahlak-ı Alai'de beden ve ruh arasındaki karşılıklı etkileşim vurgusu öne çıkmaktadır. "Ruh, ahlak ve fazilete uygun olan hususları safi bir biçimde idrak etmeli ki, bedensel eğilimler bu yönde sevk olsun".

Kınalızade, Erdemli ve Erdemli Olmayan şeklinde Medine'yi (şehir) iki kısma ayırmıştır. Ahlaklı ve dürüst bir yaşamı tercih ederek, ortak ve anlamlı bir hedef doğrultusunda hareket eden düzenli şehri ve halkını "fazıl" olarak değerlendirmiştir. Halkı ve yöneticileri yanlış tercih ve inançlarda ısrar eden, şehvet ve şiddeti kutsayan, insanları aldatan, doğru davranışları zamanla yozlaşan, sapkınlıklarıyla öne çıkmış şehri de "fazıl olmayan" şeklinde adlandırmıştır.

Ona göre toplumsal hayatta yurttaşlar yöneticilerini taklit etme eğilimi gösterirler. Bu çerçevede yöneticiler erdemli bir siyaset ortaya koydukları takdirde ahlaklı bir cemiyetin oluşacağını vurgulamaktadır. Muhakkak toplum içinde bunun istisnaları olacaktır. Kınalızade, bu türler için yani toplumun zararlı kimselerini "nevabit" olarak nitelendirmekte, bunların topluma ve devlete büyük külfet ve sıkıntı oluşturacaklarını, dolayısıyla yönetimce etkisiz hale getirilmelerini istemektedir.

Devlet ahlakına uygun bir yönetim icra etmek için devlet başkanının dikkate alması gereken belli ilkeler bulunmaktadır. Bunlar; devlet ve kanun karşısında herkese tanınması gereken eşitlik, vatandaşların ve meslek sahiplerinin kabiliyetlerinin korunması ve desteklenmesi, vatandaşlara ve çalışanlara iyilik ve yardımlar hususunda dağıtımda adalet ilkesine uygunluk, liyakat ilkesine önem verme, yolsuzluğun önlenmesi için çaba harcama olarak sayılmıştır.

KAYNAKÇA

Altuntaş, R. (2015). Kınalızade Ali Efendi ve Ahlak Eğitime İlişkin Görüşleri. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun.

Atayman, V. (Der) (2006). Etik. Donkişot Güncel Yayınlar, İstanbul.

Çağrı, M. (2011). Tehzibü'l Ahlak. TDV İslam Ansiklopedisi, 40, 328-330.

Çamcı, H. (2004), Kınalızade Ali Efendi'de (Ahlak-ı Alai'de) Sorumluluk Bilinci ve Boyutları. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas.

Farabi (2001). El- Medinetü'l Fazıla. Çev. Nafiz Danışman, MEB Yayınları, Ankara.

İşcan, Ö. F. ve Naktiyok, A. (2004), Çalışanların Örgütsel Bağdaşmalarının Belirleyicileri Olarak Örgütsel Bağlılık ve Örgütsel Adalet Algıları. Ankara Üniversitesi S.B.F Dergisi, 59-1, 181-201.

İşçi, M. (1997). Kınalızade Ali Efendi'nin Siyaset ve Devlet Anlayışı. Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi, 2, 267-278.

Kahraman, A. (1989). Ahlak-ı Alai. TDV İslam Ansiklopedisi, 2, 15-16.

Kant, I. (1999). Pratik Aklın Eleştirisi. Çev. İoanna Kuçuradi, Ülker Gökberk, Füsün Akatlı, Gertrude Durusoy, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara.

Kant, I. (2009). Ahlak Metafizikinin Temellendirilmesi. Çev. İoanna Kuçuradi, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara.

Kınalızade, Ali Efendi (t.y.). "Ahlak İlmi", Ahlak-ı Alai. Hüseyin Algül (Haz.), Tercüman 1001 Eser Yayınları.

Kınalızade, Ali Efendi (2010). Devlet ve Aile Ahlakı. Kemal Gurulkan (Ed.), İlgü Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.

Kutluer, İ. (1989). İslam Felsefesi Tarihinde Ahlak İlminin Teşekkülü. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

Nizamü'l-Mülk (2011). Siyasetname. Çev. M. Taha Ayar, Türkiye İş Bankası Yayınları,

3. Baskı, İstanbul.

Oktaç, A. S. (1998). Kınalızade Ali Efendi ve Ahlak-ı Alai. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yay. Doktora Tezi, İstanbul.

Öztürk, H. (1990), Kınalızade Ali Çelebi'de Aile. Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara.

Unan, F. (2004). İdeal Cemiyet İdeal Devlet İdeal Hükümdar. 1. Baskı, Lotus Yayınevi, Ankara.

